

ВІДГУК

офіційного опонента Макара Богдана Григоровича, доктора медичних наук, професора кафедри анатомії людини Буковинського державного медичного університету імені М.Г.Туркевича на дисертаційну роботу Сербіна Сергія Ігоровича «ТОПОГРАФО-АНАТОМІЧНА, ГІСТОСТРУКТУРНА ТА МОРФОМЕТРИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛОБОВОЇ ПАЗУХИ ЛЮДИНИ В НОРМІ» на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія, представлену до спеціалізованої вченої ради Д 55.051.05 при Медичному інституті Сумського державного університету.

1. Актуальність обраної теми.

У структурі показників ЛОР-захворюваності одну третину займає патологія приносних пазух. Серед захворювань приносних пазух перше місце належить верхньощелепним та решітчастим пазухам, а лобові піддаються патологічним змінам менш частіше, що можливо пояснити більш вигідним анатомічним розташуванням останніх. Але запальний процес у них перебігає значно тяжче, та доволі часто (від 0,8 до 3%) з грізними внутрішньоорбітальними та внутрішньочерепними ускладненнями (Кучмин В.Н., 2014).

У теперішній час актуальною проблемою ринології є поширеність запальних захворювань порожнини носа та приносних пазух. За статистичними даними в Україні кількість пацієнтів ЛОР-стаціонарів з захворюваннями параназальних синусів кожен рік збільшується на 2%, і за 2003-2009 роки досягла 62 % (Попов Н.Н., Е.В. Огнівенко, 2010).

З кожним роком збільшується захворюваність на синусити (фронтити) та інші патологічні процеси приносних пазух та лобової зокрема. Важливе значення мають топографо-анатомічні та функціональні особливості даної

ділянки, її зв'язок з іншими пазухами і структурами черепа (Волков А.Г., 2007).

Питома вага госпіталізованих з приводу захворювань порожнини носа та приносних пазух кожний рік збільшується на 1,5-2%, ускладнюючись залученням у патологічний процес орбіти та її вмісту у 3,4-6,8% випадків (Беличева Э.Г., 1998).

У останні роки були виявлені клінічні, діагностичні та морфологічні особливості перебігу фронтитів у сучасних умовах (Волков А.Г, Стагниева И.В., 2007; Стагниева И.В., 2008).

Дана дисертаційна робота проведена у контексті з дослідженнями топографічної анатомії та морфо-функціональної характеристики приносних пазух людини, що в попередні роки були виконані співробітниками кафедри оперативної хірургії та топографічної анатомії Вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава - Скрипніковим М.С., Проніною О.М., Пирог А.В., Луценко Н.М., Совгирею С.М, Матвієнко Ю.В..

Таким чином, метою даної роботи є висвітлення актуального завдання сьогодення: встановлення морфологічної та функціональної характеристик з топографо - анатомічними особливостями лобової пазухи людини зі структурними компонентами її слизової оболонки з точною характеристикою по кожній стінці пазухи окремо, та у цілому, у загальній структурі функціонування єдиної системи приносних пазух з суміжними ділянками.

2. Зв'язок теми дисертації з державними чи галузевими науковими програмами.

Дисертаційна робота Сербіна С.І. повністю відповідає науковій темі кафедри оперативної хірургії та топографічної анатомії ВДНЗ України «Українська медична стоматологічна академія» «Вивчення закономірностей

морфогенезу органів, тканин та судинно-нервових утворень організму в нормі, експерименті та під дією зовнішніх чинників. Морфо-експериментальне обґрунтування дії нових хірургічних шовних матеріалів при використанні їх в клінічній практиці», № державної реєстрації 0113U001024. Здобувач – виконавець фрагменту цієї роботи.

3. Новизна дослідження та одержаних результатів.

В даному дослідженні показані нові дані щодо гістологічної будови слизової оболонки лобової пазухи людини в нормі, на кожній стінці окремо. Були визначені морфометричні показники структурних елементів слизової оболонки лобової пазухи. Встановлені особливості представництва різних клітин у складі епітелію і власної пластинки слизової оболонки вивчаємого синусу та відмінності її товщини на окремих стінках.

Виявлені залози з різними типами секреції – білковим, слизовим та змішаним з морфометричним дослідженням діаметру їх кінцевих відділів.

Проведене дослідження всіх ланок кровообігу слизової оболонки лобової пазухи з відмінностями гістологічної структури на кожній стінці.

Досліджена варіабельність форми лобової пазухи у залежності від віку і статі та показаний її зв'язок за типом будови голови (черепа).

4. Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Використання отриманих дисертантом нових даних дозволить лікарям-оториноларингологам та щелепно-лицевим хірургам покращити діагностування, профілактику та лікування (консервативне та хірургічне) патологічних станів принососивих синусів, лобового зокрема.

Уточнені особливості топографо-анатомічної будови лобової пазухи у залежності від типу будови голови (черепа) та статі, які будуть корисними як для практичних лікарів, так і для морфологів.

Результати наукового дослідження впроваджені у навчальний процес низки морфологічних кафедр медичних вузів України.

5. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення і висновки, викладені у кандидатській дисертації, методично обґрунтовані і впливають з комплексу виконаних досліджень. Їх достовірність підтверджується використанням кількісно та якісно репрезентативного матеріалу. Методики дослідження, що описані в роботі, можуть бути відтворені і повністю відповідають меті та завданням дослідження.

Робота апробована на симпозіумах, конференціях і конгресах: конференція присвячена 75-річчю з дня народження М.С. Скрипнікова (Полтава, 2011 р.); «Медична наука – 2011» (Полтава, 2011 р.); «Сучасні методи дослідження в морфології»: науково - практична конференція з міжнародною участю, присвячена 80 -річчю з дня народження професора В.Г. Ковешнікова (Луганськ, 2011 р.); 3-му науковому симпозіумі «Анатомо-хірургічні аспекти дитячої гастроентерології» (Чернівці, 2012); «Морфологія на сучасному етапі розвитку», (Тернопіль, 2012 р.); «Медична наука в практику охорони здоров'я» (Полтава, 2012 р.); «Досягнення сучасної клінічної анатомії та оперативної хірургії»: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (Луганськ, 2013); науково-практична конференція посвяченна 55-летию учреждения образования «Гродненский государственный медицинский университет» (Гродно, 2013); науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні проблеми

стоматології, щелепно-лицевої хірургії, пластичної та реконструктивної хірургії голови та шиї», присвяченій 150-річчю з дня народження першого завідувача кафедри хірургічної стоматології, професора М.Б. Фабриканта і 45-річчю Полтавського періоду кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії з пластичною та реконструктивною хірургією голови та шиї ВДНЗ України «Українська медична стоматологічна академія» (Полтава, 2014); всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених «Медична наука в практику охорони зорів'я» (Полтава, 2015); науково-практична конференція з міжнародною участю «актуальні питання клінічної анатомії та оперативної хірургії» присвяченій 75-річчю від дня народження професора В.І. Проняєва (Чернівці, 2016); національний конгрес с международным участием «Паринские чтения 2016» (Минск, 2016).

6. Оцінка змісту дисертації.

Структура дисертації відповідає вимогам ДАК України. Матеріали дисертації викладені державною мовою, на 154 сторінках машинописного тексту, з яких власне залікового принтерного тексту 117 сторінок. Робота включає вступ, аналітичний огляд літератури, опис матеріалів і методів досліджень, 2 розділи результатів власних досліджень, розділ аналізу та узагальнення результатів дослідження, висновки, практичні рекомендації і список використаної літератури. Дисертаційна робота ілюстрована 42 мікрофотографіями, 2 макрофотографіями, 1 схемою, 6 таблицями і 7 діаграмами. Перелік використаних літературних джерел містить 207 найменувань вітчизняних і зарубіжних авторів, з яких 125 викладено кирилицею, 82 – латиницею.

Вступ викладений на 6 сторінках і містить аналіз сучасного стану відомостей щодо морфологічних та функціональних особливостей лобової

пазухи людини та їхнього зв'язку з виникненням захворювань лобової пазухи; визначена актуальність проблеми.

«Огляд літератури» виконано з використанням класичних та новітніх вітчизняних та зарубіжних джерел, які достатньо повно характеризують класичні та сучасні погляди на будову лобової пазухи та структуру слизових оболонок приносних синусів, лобової зокрема. Текст розділу викладено на 21 сторінці з дотриманням вимог літературного стилю.

Розділ II «Матеріали і методи дослідження» налічує 9 сторінок машинопису, на яких детально подано характеристику анатомічного та гістологічного матеріалу та усіх методів дослідження. Матеріали викладено логічно, з необхідними роз'ясненнями та ілюстраціями (1 таблиця, 3 рисунки).

Третій розділ дисертації присвячений вивченню топографо-анатомічних особливостей лобової пазухи та гісто-топографічних особливостей її слизової оболонки окремо на кожній стінці. У ньому детально описані топографо-анатомічні особливості лобової пазухи в залежності від типу будови голови (черепа) та статі. Досить ґрунтовно розкриті основні структурні елементи слизової оболонки зазначеного синусу, звернено увагу на особливості гістологічної будови цих елементів на кожній стінці. Мікроскопічна будова слизової оболонки наведена як у тексті, так і добре ілюстрована на мікрофотографіях, що значно полегшує сприйняття матеріалу.

Розділ налічує 55 сторінок, містить 2 таблиці та 42 мікрофотографії.

Четвертий розділ показує морфометричну характеристику структурних елементів слизової оболонки лобової пазухи. В ньому звернено увагу на отримані метричні дані структурних елементів слизової оболонки лобової пазухи на кожній стінці, та їх залежність від функційного навантаження на кожен стінку окремо. Розділ викладений на 11 сторінках з 4-ма таблицями.

П'ятий розділ присвячений обговоренню отриманих результатів. Він налічує 22 сторінки тексту, на яких узагальнено та систематизовано всю отриману дисертантом в ході дослідження інформацію.

Висновки та практичні рекомендації ґрунтуються на власних дослідженнях, логічно випливають із мети й завдань дослідження, висновків – 5, практичних рекомендацій – 2.

Список літератури містить 207 найменувань, з яких 125 викладено кирилицею, 82 - латиницею.

7. Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях.

Матеріали дисертаційної роботи достатньо апробовані та висвітлені на численних науково-практичних конференціях.

За матеріалами дисертації опубліковано 17 наукових робіт, які повністю відображають зміст проведеного дослідження. З них 10 статей видані у рекомендованих ДАК України наукових фахових журналах (у тому числі 4 - самостійно), з них 4 роботи опубліковано у виданнях, що обліковуються наукометричними базами даних, 6 – тези, 1 – інформаційний лист. Цього об'єму публікацій достатньо для рівня кандидатської дисертації.

8. Зауваження щодо змісту й оформлення дисертації та автореферату.

Серед недоліків, які не впливають на загальну позитивну оцінку, слід виділити:

- у кінці кожного з розділів було б доцільно зробити за його матеріалом невеликий змістовний висновок;
- на наш погляд кількість висновків можна було б скоротити;
- практичні рекомендації потрібно розширити згідно одержаних результатів при їх використанні у клініці.

- у списку літератури деякі джерела не оформлені згідно вимог ДАК;

Наведені недоліки не носять принципового характеру, скоріше мають рекомендаційне спрямування і не знижують цінність дисертаційного дослідження.

Окрім вказаних зауважень у процесі рецензування виникли запитання до автора дисертації:

1. Про що говорить відсутність келихоподібних клітин у епітелії слизової оболонки перегородки лобової пазухи?
2. Що Ви розумієте під поняттям «Кінцеві відділи залоз слизової оболонки лобової пазухи людини»?

9. Рекомендації щодо використання результатів дисертації на практиці.

Отримані дані можуть бути використані у навчальному процесі та науково-дослідній роботі як теоретичних кафедр медвузів (анатомії, гістології, патологічної анатомії), так і клінічних кафедр (ЛОР-хвороби, щелепно-лицева хірургія та ін.) вони зможуть допомогти у розробці заходів з профілактики та лікування патологічних станів приносних пазух, перш за все лобової.

10. Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Сербіна Сергія Ігоровича на тему: «Топографо-анатомічна, гістоструктурна морфометрична характеристика лобової пазухи людини», що подана до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю **14.03.01.** – нормальна анатомія до спеціалізованої вченої ради Д **55.051.05** при Медичному інституті Сумського державного університета, є виконаним дослідженням, актуальність, наукова новизна та практичне значення якого не викликають сумнівів, оскільки вирішує важливу медичне завдання сьогодення:

висвітлює морфологічну будову лобової пазухи, перш за все мікроскопічну будову її слизової оболонки.

Дисертація повністю відповідає вимогам п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567, щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія.

**Офіційний опонент,
професор кафедри анатомії людини ім. М.Г. Туркевича
Буковинського державного медичного університету
доктор медичних наук, професор**

Б.Г. Макар

Підпис доктора медичних наук,
професора Макара Б.Г.
засвідчую,
Вчений секретар

І.І. Павлуник